

*Artur Czapiga*  
Uniwersytet Rzeszowski

METAFORY ODZWIĘŻĘCE W FUNKCJI PREDYKATU  
W JĘZYKU POLSKIM, ROSYJSKIM I ANGIELSKIM

Niniejszy szkic jest kontynuacją opisu funkcjonowania metafor odzwierzęcych w języku polskim, rosyjskim i angielskim, przy czym omawiane będą zoomorfizmy pełniące funkcję predykatywną. Przedstawiony zostanie problem akomodacji formalnej orzecznika do głównego argumentu funkcyjnych łącznikowych, omówiona zostanie postać morfologiczna subiektywnych i wartościująca ocena desygnatu. Terminu „zoomorfizm”, „metafora odzwierzęca” używamy dla określenia metafory opartej na nazwie zwierząt, a odnoszącej się do człowieka. Powstaje ona na zasadzie skojarzeń wyglądu zewnętrznego, cech charakteru, sposobu zachowania czy wreszcie całkowicie subiektywnych odczuć autora. Ważne jest, by to podobieństwo było jasne i zrozumiałe dla adresata wypowiedzi, aby odbiorca zaakceptował metaforę i zinterpretował ją zgodnie z intencjami nadawcy<sup>1</sup>.

Predykatem jest składnik zdania komunikujący to, co się w zdaniu mówi, czyli składnik konstytuujący zdanie jako jednostkę płaszczyzny treści<sup>2</sup>. Formą predystynowaną do wyrażania predykcji<sup>3</sup> jest przede wszystkim orzeczenie werbalne,

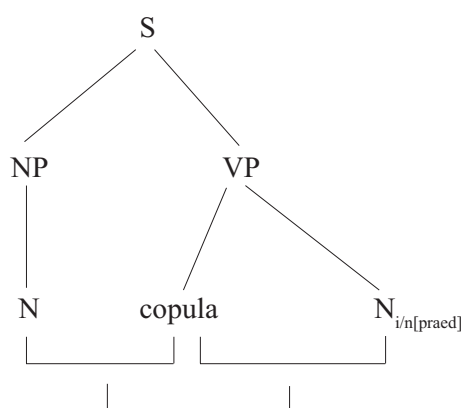
---

<sup>1</sup> Zob. m.in.: M. Żurek: *Analiza porównawcza zoomorfizmów w języku rosyjskim i polskim*. W: *Studia Rusycystyczne*. T. 1. Kielce 1981, s. 107–117; H. Bartwicka: „*Metafory zwierzęce*” w języku polskim i rosyjskim. W: *Lexicographica Slavica*. Toruń 1992, s. 7–14, a także prace autora: *Uskrzydłona przenośnia — na materiale pola semantycznego ptaki (w języku polskim, rosyjskim i angielskim)*. W: *Słowianie w Europie. Historia. Kultura. Język*. Kraków 2004, s. 295–302; *O metaforyzacji znaczeń (na przykładzie nazw zwierząt w rosyjskim, polskim i angielskim)*. W: *Świat Słowian w języku i kulturze III*. Red. E. Komorowska, Ż. Kozicka-Borysovska. Szczecin 2002, s. 35–40.

<sup>2</sup> *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*. Red. K. Polański. Wrocław 1993, s. 421. Zob. także: R. L. Trask: *A Dictionary of Grammatical Terms in Linguistics*. London & New York 1993, s. 213

<sup>3</sup> Predykcja w aspekcie semantycznym to sposób, w jaki treść predykatywna zostaje odniesiona do przedmiotu wskazanego za pomocą wyrażenia argumentowego, a na płaszczyźnie formalnej to stosunek formalno-syntaktyczny między podmiotem a orzeczeniem gramatycznym. Zob. *Encyklo-*

tn. forma osobowa czasownikowa, która dzięki wykładnikom kategorii gramatycznych zawiera informację o lokalizacji zdarzenia w czasie oraz o postawie modalnej wyrażanej trybem gramatycznym<sup>4</sup>. W przypadku orzeczeń imiennych, w których podstawowym wykładnikiem są rzeczowniki i przymiotniki, forma osobowa czasownika pełni rolę wskaźnika (operatora) syntaktycznego, umożliwiającą funkcjonowanie imion jako orzeczników oraz wykładnika temporalności odpowiadającego morfemom czasu w morfemicznej budowie orzeczeń czasownikowych, np. „jest smutny” i „smuci się”; „był smutny” i „smucił się”. Pod względem semantycznym imienna część orzeczenia złożonego służy do wyrażania treści predykatywnej stanowiącej istotę treści zdania, czyli do przypisywania właściwości przedmiotom wskazanym za pomocą wyrażen w funkcji głównego argumentu, orzekania o nich<sup>5</sup>. Sytuację tę ilustruje poniższy diagram ogólny:



W opisywanych językach akomodacja orzecznika w stosunku do argumentu głównego nie zawsze uwzględnia kategorię rodzaju, por.: „Jan jest inżynierem” i „Janina jest inżynierem”, choć mamy też: „Jan jest nauczycielem, a Janina nauczycielką”. Przy metaforach zoonimicznych w pozycji orzecznika akomodacja co do kategorii rodzaju przestaje być syntaktycznie doniosła: „Ty jesteś koza / baran”. Problem ten może mieć związek z metaforyzacją epikoinonów typu „małpa”, „pawian”, „зверь”, „bird”, „worm”, które przy oznaczeniu nosiciela cechy predykatywnej tracą kategorię rodzaju i zachowują tylko właściwości semantyczne

*pedia...*, s. 420. O strukturze predykato-argumentowej i wyrażeniach predykatywnych zob. S. Karolak: *Składnia wyrażen predykatywnych*. W: *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Składnia*. Red. Z. Topolińska. Warszawa 1984, s. 11–211; A. Radford: *Syntax...*, p. 161–167.

<sup>4</sup>R. Grzegorzycowa: *Wykłady z polskiej składni*. Warszawa 1998, s. 16–17.

<sup>5</sup>*Encyklopedia...*, s. 376.

leksemów. Dlatego każdy z nich może się odnosić zarówno do kobiety, jak i do mężczyzny. Kategoria rodzaju w języku polskim i rosyjskim jest kategorią fleksyjną. Dotyczy to także połączeń kolokwialnych z metaforami odzwierzęcymi: „głupia małpa”, „złośliwy pawian”, „дикий зверь”. W języku angielskim natomiast na gramatyczną kategorię rodzaju wskazują tylko niektóre zaimki, np. „She’s a gifted skunk”; „He is a greedy shark” (same wyrażenia „gifted skunk”, „greedy shark” nie implikują rodzaju gramatycznego).

Metafory odzwierzęce jako orzeczniki występują przy łącznikach wyrażonych czasownikami posiłkowymi (w tym także przy ich formie z łącznikiem eliptycznym) oraz przy funktorze łącznikowym „to”, „это”, „the”.

W badanych tekstach metafory odzwierzęce w funkcji orzecznika najliczniej występują przy czasowniku posiłkowym „być”, „быть”, „to be”, we wszystkich czasach i trybach<sup>6</sup>, np.:

Właściwie, Antek, to jestes **świnia** (Paukszta)<sup>7</sup>.

Ja kiedyś czytałem wiele książek. Jak byłem jeszcze **szczeniak** (Iwaszkiewicz).

**Орел** у тебя родитель (Пастернак).

Ведь панельные девки — **амебы**, без мысли, без души (Рыбаков).

Gilbert was a gifted little **skunk** (Orwell).

Nobody lived close to the Latchers but us. Ricky had been the nearest **tomcat** (Grisham).

Treść komunikatywna powyższych wypowiedzeń interpretuje się jako: ‘desygnat subiektywny jest / był / będzie podobny do desygnatu predykatu’, przy czym chodzi tu o subiektywne autorskie skojarzenia wyglądu zewnętrznego, cech charakteru, sposobu zachowania się desygnatu subiektywnego.

W języku rosyjskim w czasie teraźniejszym normą jest opuszczanie abstrakcyjnego łącznika „быть” (łącznik eliptyczny), niekiedy funkcję tę pełni pauza. Bezprzyimkowe rzeczowniki w funkcji orzecznika w języku polskim i rosyjskim występują w mianowniku lub narzędniku, rzadziej są to wyrażenia przyimkowe<sup>8</sup>, natomiast w pozycyjnym języku angielskim istnieje akomodacja substancywnego orzecznika do podmiotu tylko pod względem kategorii liczby<sup>9</sup>.

<sup>6</sup> Najpełniejszy opis orzeczeń imiennych w języku polskim i rosyjskim stanowi praca M. Bobrana: *Składnia polska i rosyjska zdania pojedynczego z orzeczeniem imiennym*. Rzeszów 1994. Zob. także: S. Jodłowski: *Podstawy polskiej składni*. Warszawa 1976, s. 73–75; A. M. Lewicki: *Orzecznik przyimkowy w polskim języku współczesnym*. „Prace Filologiczne”, t. XXIV, 1973, s. 117–209; *Современный русский литературный язык*. Ред. Д. Э. Розенталя. Москва 1984, s. 478–482; G. Leech, J. Svartvik: *A Communicative Grammar of English*. Essex: Longman 1991, p. 298–299.

<sup>7</sup> Materiał badawczy został wyekscerpowany z oryginalnych tekstów literackich XX wieku, po 10 000 stron dla każdego języka, m.in. takich pisarzy jak: J. Iwaszkiewicz, E. Paukszta, K. Makuszyński, S. Żeromski, M. Szołochow, M. Bułhakow, A. Płatonow, J. R. R. Tolkien, N. Ewans, G. Orwell i in.

<sup>8</sup> M. Bobran: *Składnia polska i rosyjska...*, s. 39–102.

<sup>9</sup> *Encyklopedia językoznawstwa...*, s. 376.

Niekiedy oprócz łącznika i orzecznika występuje człon utożsamiający „to”, „это”; orzecznik przyjmuje wówczas formę mianownika<sup>10</sup>.

Oprócz czasownika posiłkowego „być” w analizowanym materiale występują też łączniki wyrażone przez czasowniki semantyki niepełnej i pełnej, np.:

Łagodny pocziwiec [...], którego w wielkiej redakcji mianowano łapiduchem, specjalistą od krwi i zbrodni, staje się tygrysem, któremu życie by obrzydło, jeśliby nie miał na co dzień ze dwóch nieboszczyków, a na niedzielę ze trzech sensacyjnie zakatrupionych (Makuszyński).

Nie chciałem się tam pchać ze względu na moją żołnierską godność — dodał — ale z każdego prędzej czy później zrobi się bydlę (Szczepański).

Я, говорит, начальник, после того, как пожралась с тобой и почиририла, сукой стала, падлой и в зону вертать мне обратно нельзя (Алешковский).

А женщина эта обернулась диким **зверем**, зверь — кошкой, а кошка — чудовищем (Алейхем).

So that makes me chicken with the spot of blood, friend? (Keseey).

I'd make a great **lemming** (Wharton).

Przy łączniku wyrażonym czasownikiem semantyki niepełnej orzecznik przypisuje subiekтови predykatywne cechy czasowe, przypadkowe, niestałe: desygnat subiektu swoim sposobem bycia, zachowaniem, cechami charakteru w danym momencie przypomina określone zwierzę. Łączniki prymarnie pełnej semantyki tracą swoje pierwotne znaczenie i funkcjonują jako czasowniki semantyki niepełnej: oznaczają przejawianie się określonej cechy, jej percepcję lub pojawianie się, nabywanie. W języku rosyjskim przy tego typu łącznikach orzecznik przybiera zwykle postać narzędnikową, a w języku polskim także mianownika porównawczego lub wyrażenia przyimkowego<sup>11</sup>.

W języku polskim i rosyjskim w funkcji łącznika może być użyty zaimek wskazujący „to”, „вот”, np.:

Mama to taki **niedźwiedź** (Iwaszkiewicz).

Abanowicz to zawsze **koziol** ofiarny, bo w pierwszej ławce siedzi i pierwszy na liście (Snopkiewicz).

А вахмистр — вот **сука**-то! Копыта коню промывать заставляет (Шолохов).

Вот **гад**, сам влез и девку за собой тащит! (Островский).

W sporadycznych przypadkach w przeanalizowanym materiale w języku rosyjskim metafora odzwierzęca pojawia się w bardziej złożonej strukturze:

<sup>10</sup> Zob. m.in.: M. Bobran: *Sklania polska i rosyjska...*, s. 21–23; В. В. Бабайцева: *Явления переходности в грамматике русского языка*. Москва 2000, с. 560–568; Е. В. Падучева: *Значение и синтаксические функции слова это*. W: *Проблемы структурной лингвистики*. Москва 1982; A. Radford: *Syntax. A Minimalist Introduction*. Cambridge 1998, p. 38–43; G. N. Leech, J. Svartvik: *A Communicative Grammar of English...*, s. 251–252.

<sup>11</sup> M. Bobran: *Sklania polska i rosyjska...*, s. 51–72.

Так вот, будучи **щенком**, сообразил я, что если существуют, неважно как называясь, СИЛЫ, летающие на метлах над нашими несчастными душами, то не может не быть сил других, сопротивляющихся, борющихся, находящихся внутри нас [...], делающих все, чтобы одолеть бесовщину (Алешковский).

Jak widać, metafory „щенок” występują w strukturze imiesłowowego równoważnika zdania i w całości stanowi drugorzędne orzeczenie (второстепенное сказуемое)<sup>12</sup> przy głównym predykatcie. Zdania te znaczą: «Так вот, я был **щенком** + Я сообразил, что если существуют, неважно как называясь, СИЛЫ, летающие на метлах над нашими несчастными душами, то не может не быть сил других...»

W analizowanych tekstach metafora odzwierzęca w funkcji imiennej części predykatu występuje przy argumentach wyrażonych:

— rzeczownikiem, zarówno pospolitym, jak i własnym (j. polski 25, j. rosyjski 12, j. angielski 11), np.:

Mój maż to jest wstrętna **świnia**!!! (Chmielewska).

Wprawdzie panna Domicela wcale nie **kuropatwa**, tylko **puchacz**, ale sytuacja jest podobna (Makuszyński).

Mаслов — **скотина**! Женщина ради него проделала такой путь, а он с ней не разговаривает (Рыбаков).

Баба — **кошка**: кто погладил — к тому и ласится (Шолохов).

А вернется домой, там крепостное право. Конечно, матрос тоже не **овца**, как говаривал Гончаров, но все же... (Задорнов).

Fenimore Fiske is a bitter, twisted, talentless, spiteful old **toad** (Evans).

The Whitney girl was a lucky **bitch** (Sheldon).

— zaimkiem rzeczownym, najczęściej osobowym, a także zaimkiem względnym (23/38/48), np.:

Ja zaś jestem podwójny **pies**, bo to już cywilny, a jeszcze wojskowy (Żeromski).

W naszej rodzinie nikt nie był **tchórzem** (Lorentz).

Я старый **ворон**, даром не каркаю (Паустовский).

**Звери** мы лютые — так огорчили царя-батюшку! (Нагибин).

He's a frightened, desperate, ineffectual little **rabbit**, totally incapable of running this ward without our Miss Ratched's help, and he knows it (Kesey).

There was a party of people who shared one of the larger hats a little further up the rows, a flower seller named Jim Burrows and a man named Jim Turle who was **vermin** — man at a large London restaurant (Orwell).

Wypowiedzenia z zoonimicznym predykatem metaforycznym zawierają silny ładunek emocjonalny, zwłaszcza przy formach 1 i 2 osoby łącznika. W języku

<sup>12</sup> А. А. Камынина: *Современный русский язык. Синтаксис простого предложения*. Москва 1983, s. 31–47; А. Г. Руднев: *Синтаксис осложненного предложения*. Москва 1959, s. 59–68.

rosyjskim i angielskim zdania z zaimkowym subjektem stanowią grupę najliczniej reprezentowaną w badanych tekstach. W języku polskim zaimek może być opuszczony.

— zaimkiem wskazującym „to”, „это”, „that”, „it” (21/2/2), np.:

Nie wierz mężczyźnie jako psu, gdyż czy to cywilny, czyli wojskowy, zawsze to pies łańcuchowy (Żeromski).

Wyłącznie dekoracyjny. Poza tym to skończony **baran** (Snopkiewicz).

Вы хоть видели, какими глазами он на меня смотрит? Это же **зверь**, монстр! (Акунин).

Это вооруженный кулак. Это опасная и ядовитая **гадина** (Шолохов).

A bitch? But a moment ago she was a ball-cutter, then a buzzard — or was it a **chicken**? Your metaphors are bumping into each other, my friend (Kesej).

What a crazy **cat** that was, whoo! (Kerouac).

W poniższych wypowiedzeniach w języku polskim i angielskim metaforyczny predykat odnosi się do subiekta domyślnego:

Nie tak się do mnie trzeba brać — pomyślała — nie jestem już taka **koza** (Iwaszkiewicz).

Widziało się, żeś **lew** srogi, a tyś tylko dudy czyjeś, i kto wie czy nie osłe... (Żeromski).

Come on, don't be a **chicken** (Grisham).

[I am] Still your obedient **dog** (Herbert).

W powyższych zdaniach nie ma materialnie wyrażonego subiekta, o którym orzeka się w sposób subiektywny i emocjonalny podobieństwo do określonego zwierzęcia, ale można go odtworzyć na podstawie szerszego kontekstu, a w języku polskim subiekt ten może być ukryty w osobowej formie czasownika „jestem”, „żeś” = „że jesteś” itd.

Metafory zoomorficzne w analizowanej funkcji pojawiają się również kilkakrotnie w zdaniach bezpodmiotowych (3/1/0):

— Grzegorz — powiedziała po chwili — do jakiego stopnia można być **świnia**? (Hłasko).

W tych czasach, żeby nie być skończonym **bydlakiem**, należało próbować być lepszym, niż człowiek (Snopkiewicz).

Не возвращаться же побитой **собакой** в Париж! (Акунин).

Однако от компании отставать не приходится, — нельзя же **свиньей** быть (Алейхем).

W powyższych wypowiedzeniach predykat dotyczy subiekta nieznanego, ale implicite osobowego.

Znaczna część metafor odzwierzęcych w funkcji predykatu pochodzi od epikoinonów. W wyniku procesu metaforyzacji od takich terminów tworzone są przenośnie, które mogą się odnosić zarówno do kobiety, jak i do mężczyzny, np.:

— O powstaniu sześćdziesiątego trzeciego roku. Książd brał w nim udział. Był ściganym **zającem**, zaszczytnym **zwierzęciem** (Snopkiewicz).

Mógłby pan powiedzieć, że jestem zwyczajna **małpa** (Makuszyński).

Что я — **гад** или член? (Платонов).

Мы все осифляне по убеждению, а по натуре **зайцы** (Нагибин).

When I got better I realized what a **rat** he was (Kerouac).

A witless **worm** have you become (Tolkien).

Mniej liczną grupę stanowią zdania z metaforą odzwierzęcą, która powstała od zoonimu jednoznacznie precyzującego płęć desygnatu. Niekiedy nazwa zoonimiczna zostaje przeniesiona na istotę ludzką płci przeciwnej, np.:

— No tak, oczywiście! — sapnęła Okrętka z furją. — W dół zjeżdżamy pusto, a z tym całym nabożem musimy pchać się pod górę. Gdzie sens, gdzie logika! Czy ja jestem **koń**!?

No, no, okazuje się, że w naszej rodzinie nie ja jeden jestem ową parszywą **owcą** (Dołęga Mostowicz).

Ах, он драная **курица**! (подумал матрос о шкипере — обманщике) (Задорнов).

**Сука** вы, гражданин Гуров! Ведь вы не знали точно: возьмут вашего папеньку или оставят ... тиснули вы это письмо (Алешковский).

You're a lucky **bitch** (Sheldon).

Nobody lived close to the Latchers but us. Ricky had been the nearest **tomcat** (Grisham).

W większości przypadków zachowana jest zgodność rodzaju gramatycznego przenośni i zoonimu, na którego bazie dana metafora została utworzona. Por.:

Nie chcę jej obmawiać, ale sama wiesz, że to **małpa** (Zarzycka).

To wiesz, co ci powiem? Ty jesteś **świnia** (do koleżanki) (Snopkiewicz).

Сын был **шакалом**, и это нравилось Скворцову (Нагибин).

— Ты Дашку не милуй! Нехай побольше работы несет. За делами некогда будет блудить-то, а то она — гладкая **кобыла**... У нее только что на уме — игрища да улица (Шолохов).

W tekstach literackich sporadycznie rodzaj gramatyczny zoonimu i rodzaj nazwy desygnatu oznaczonego metaforą odzwierzęcą nie pokrywają się:

Pan jest głupia **małpa** (Zarzycka).

Z takim ze sądu lepiej jest być dobrze, choć to **świnia** pierwszej klasy (Makuszyński).

Он как большой балакает — сам **гнида**, а уж отцу попрек нашел! (Платонов).

— Ты, Козлов, свой принцип заимел и покидаешь рабочую массу, а сам вылезаеть вдале: значит, ты чужая **вша**, которая свою линию всегда наружу держит (Платонов).

W języku angielskim nie jesteśmy w stanie określić rodzaju gramatycznego na podstawie składni zgody rzeczownika i określających go członów (lub członu współokreślającego)<sup>13</sup>, z wyjątkiem przypadków, gdy owym członem określającym jest zaimek trzeciej osoby liczby pojedynczej, np.:

<sup>13</sup> Wiąże się to z następującym pojmowaniem kategorii rodzaju: „gender — a grammatical category [...] by which nouns are divided into two or more classes requiring different agreement forms on determiners, adjectives, verbs or other words”. Zob. R. L. Trask: *A Dictionary...*, s. 115.

The hell with that; she's a **bitch** and a buzzard and a ball-cutter, and don't kid me, you know what I'm talking about (Kesey).

Do not underrate him. He will know how to strike at you. He iss a **crocodile** (Orwell).

Na uwagę zasługuje częstość występowania w badanych tekstach nacechowanych ekspresywnie nazw zoonimicznych w odniesieniu do człowieka. Największą powtarzalność metafor zoomorficznych notujemy w języku polskim. W badanych tekstach metaforą odzwierzęcą „świnia” orzeka się o subiekcie aż 28 razy, np.:

Chrzęszcz się nazywa, a jest **świnia** (Makuszyński).

Nie będę się z tobą bawić! Jesteś **świnia!** (Snopkiewicz).

Zdecydowanie rzadziej, bo tylko po siedem razy, notujemy takie zoomorfizmy jak ptak (lub ptaszek), lis czy bydlak (lub bydlę), np.:

Wiesz, prezentował się dobrze. Świetnie ubrany, bardzo męski, typ sportowca [...]. czy mogłam powiedzieć, że to jakiś niebieski **ptak**? (Dołęga Mostowicz).

W nocy bądź **lisem**, a lwem będziesz w dzień (Makuszyński).

Człowiek nie **bydlę** (Chmielewska).

Powtarzalność od 2 do 6 użyć notujemy w przypadku 18 metafor odzwierzęcych występujących w omawianej funkcji („lew”, „byk” i „byczek”, „osioł”, „wróbel”, „pies”, „szczeniak”, „baran” i „baranek”, „koza”, „niedźwiedź”, „tygrys”, „małpa”, „gad”, „osesek”, „zwierzę”, „tchórz”, „pędrak”, „mors”, „szakał”).

W tekstach rosyjskich najczęściej powtarzają się zoomorfizmy „сука” i „гад”/„гадина” (po siedem razy). Metafory te przypisują subiektom obraźliwe nazwy osoby podłej, budzącej odrazę swoim postępowaniem, np.:

Это не только двурушники, трусливые **гады** предательства, это диверсионный отряд фашизма (Рыбаков).

Это вооруженный кулак. Это опасная и ядовитая **гадина!** (Шолохов).

**Сука** вы, гражданин Гуров! (Алешковский).

— Обо мне какой разговор. Я, конечно, **сука** и кошка, дело известное (Пастернак).

Dziesięć metafor odzwierzęcych („овца”, „зверь”, „червь”, „щенок”, „птица”, „осел”, „скотина”, „волк”, „крыса”, „бульдог”) powtarza się w materiale języka rosyjskiego od dwu- do czterokrotnie.

W języku angielskim górna granica powtórzeń nie jest wysoka — dziewięćkrotnie notujemy w analizowanym materiale metaforę „goose”, np.:

The Rabbi thinks I am a silly **goose** but I have a golden egg for I carry Lampadas (Herbert).

Who's the bull **goose** loony here? (Kesey).

This busy man Mr. Harding, is he the bull **goose** loony? (Kesey).



Takie zoomorfizmy jak „chicken”, „worm”, „bitch” czy „rabbit” występują w analizowanych tekstach po osiem razy, np.:

How we gonna get caught? Everybody's sound asleep around here. Your grandpa just woke up and didn't think about lookin' in on you. Come on, don't be a **chicken** (Grisham).

He's a **worm** and you know it, Rebecca (Grisham).

I know what you want me to think, you want me to feel sorry for you, to think she's a real **bitch** (Kesej).

Yes, but you said them very quietly and took them all back later. You are a **rabbit** too, don't try to avoid the truth (Kesej).

Poza wymienionymi wyżej metaforami odzwierzęcymi w materiale języka angielskiego kilkakrotnie (3 lub 5 razy) wystąpiły w funkcji predykatu tylko 3 leksemy — „chick”, „cat” oraz „wolf”.

Metafory odzwierzęce użyte w funkcji predykatywnej wzmacniają emocjonalne nacechowanie wypowiedzi, są wyrazem subiektywnego stosunku mówiącego do subiekta wypowiedzi, często wyrażają ironię, drwinę, oburzenie. W badanym materiale tylko sporadycznie notujemy użycia zoomorfizmów z pozytywnym znaczeniem: „lew”, „wróbel”, „орел”, „bird”. W zdecydowanej większości przypadków aktywowane są negatywne semy nazw zoonimicznych, odnoszących się do człowieka, czyli w konkretnej konsytuacji ocenianie czy wartościowanie subiekta dokonuje się w sposób negatywny, dezaprobujący.

Nazwanie subiekta za pomocą metafory odzwierzęcej w momencie emocjonalnego wzburzenia autora wypowiedzenia zamienia daną wypowiedź w obraźliwą<sup>14</sup>. Za zwrot obraźliwy uznajemy za Kazimierzem Ożogiem<sup>15</sup> taki akt mowy, który w konkretnej rozmowie może spowodować obrażenie osoby, której on dotyczy. Wyraz obraźliwy, w naszym przypadku metafora odzwierzęca, wywołuje akt obrazy. Obrażliwe będą więc wypowiedzi: „Świnia jesteś!”, „Он кобель!”, „She's a bitch!”, natomiast nie ma możliwości wykonania tego aktu za pomocą stwierdzenia: „Ja ciebie niniejszym obrażam”, gdyż jest to akt pośredni, o małej otwartości. Obraza musi być wyczytana z samej zawartości (z treści) predykatu, powszechnie uznawanej za obelżywą<sup>16</sup>. Anna Wierzbicka zdanie typu „To tchórz” interpretuje w następujący sposób: ‘On zwykle w swym postępowaniu kieruje się strachem. Sądzę, że wiesz, że to źle. (To budzi moją pogardę)’<sup>17</sup>.

Wartościująca ocena subiekta, wnoszona do wypowiedzi przez metaforę odzwierzęcą, często bywa dodatkowo wzmacniana bądź osłabiana dodatkowymi

<sup>14</sup> A. Grzesiuk: *Składnia wypowiedzi emocjonalnych*. Lublin 1995, s. 45.

<sup>15</sup> K. Ożóg: *O współczesnych polskich wyrazach obraźliwych*. „Język Polski”, 1981, LXI 3–5, s. 180.

<sup>16</sup> K. Pisarkowa: *Hasło honor jako przedmiot analizy pragmatyczno-językowej*. „Polonica” IV, 1978, s. 126–127.

<sup>17</sup> A. Wierzbicka: *Dociekania semantyczne*. Wrocław 1969, s. 49.

określeniami, np.: „X to zwykła, wstrętna, nieużyta świnia”, ale też „uczciwa świnia”; „chytry, stary, wyliniały lis”; „najokropniejszy tygrys”, „głupia, zwyczajna mała”; „skończony bydlak”; „złośliwe pawiany”; „лютые, дикие звери”; „трясущийся, безумствующий щенок”; „опасная, ядовитая гадина”; „драная курица”; „подсадная утка”; „first-class, real, ruthless bitch”; „witless worm”; „damned rabbit”; „fuckin’ sharks”; „fat, lazy, sweetest, gonest, franticest, real cat”; „sick puppy”; „bitter, twisted, talentless, spiteful, old toad”.

Podobną funkcję pełnią także występujące równolegle niezoonimiczne orzeczniki, które swoim znaczeniem leksykalnym dopełniają wartościującej charakterystyki subiektu, np.:

Nie ma chyba na całym świecie lepszego człowieka, ale on sobie uroił, że jest najokropniejszym tygrysem i okrutnikiem straszliwym (Makuszyński).

Ну как отец решился на такую глупость — позвонить какой-то Нелли Владимировой, может быть, она стучачка, подсадная утка, ведь он предупреждал отца, ведь отец, несмотря на свое высокое положение, по-прежнему всего боится (Рыбаков).

— Да что вы говорите, реб Тевье! Тот был пустельга, шарлаган, мот, а этот — подрядчик со времени войны, ведет большие дела, имеет свою контору, служащих и... и... и... (Алейхем)

He’s a frightened, desperate, ineffectual little rabbit, totally incapable of running this ward without our Miss Ratched’s help and he knows it (Kesey).

Wskaźnikiem pozytywnie lub pejoratywnie waloryzowanych stanów psychicznych nadawcy i jego stosunku do subiektu jest kumulacja w danym wypowiedzeniu lub w szerszym kontekście szeregu metafor zoonimicznych, np.:

W pisaniu jesteś matoł, w rachunkach **baran**, a w czytaniu **koza** (Makuszyński).

Не буду скрывать, гражданин Гуров, стоял я тогда в камере и распирало меня от кайфа замастыренной мести, распирало, и с наслаждением, испытывая чувство освобождения от тоски и гадливости, глядел я на **крысу**, потерявшую от страха человеческий облик. Да! **Крысу! Крысу! Крысу!** И вы — **крыса!** И папенька ваш был **крысой!** (Алешковский).

Mr. McMurphy... my friend... I’m not a **chicken**, I’m a **rabbit**. The doctor is a **rabbit**. Cheswick is a **rabbit**. Billy Bibbot is a **rabbit**. All of us in here are **rabbits** of varying ages and degrees, hippy-hopping through our Walt Disney world (Kesey).

Nawet jeśli dany zoomorfizm nie zajmuje pozycji orzecznika, to jednak jako metafora zawsze ma charakter predykatywny<sup>18</sup>.

W zdecydowanej większości przypadków metafora zoonimiczna jest nosicielem określonej wyszczególnionej jakości i w danym kontekście jest używana w odniesieniu do takich subiektów, którym przypisuje się tę właśnie cechę. Wypowie-

<sup>18</sup> T. Dobrzyńska: *Metafora*. Wrocław 1984, s. 119; Н. Д. Арутюнова: *Предложение и его смысл*. Москва 2003, с. 238–356.

dzenia mają charakter twierdzący. Pojawiają się w tekstach również wypowiedzenia zaprzeczone, w których nadawca wprowadzając używa nacechowanych pejoratywnie zoomorfizmów, ale z przeczeniem „nie”, „не”, „no”/„not”, przez co odwraca negatywne wartościowanie subiekta. Zdarza się to zarówno w przypadkach, kiedy orzekana jakość odnosi się do samego nadawcy „ja”, „my” (nadawca nie chce siebie oceniać źle), jak również do innych subiektów, np.:

Pokazałem jej, że nie jestem byle **gęsią** (Dołęga Mostowicz).

— Bujda! Ja tam jestem o niego spokojny — wykrzyknął Staś. — W naszej rodzinie nikt nie był **tchórzem** (Lorentz).

— Я знаю, про что ты... — вдруг сказал Спиридон. — Я не баран. Ты давно ладишься перескочить через эти жерди (Задорнов).

Муж — он не уж, а тянет кровь. Тебя-то скоро обженим? (Шолохов).

Goddammit, I'm no wolf and you're no rabbit. Hoo, I never heard such — (Kesey).

You're no damned **rabbit!** (Kesey).

Jakkolwiek w powyższych wypowiedzeniach użyte zostały negatywnie wartościujące metafory, to odbiorca właściwie zinterpretuje komunikowaną tu treść: ‘subiekt nie jest taki jak gęś, lis, tchórz, баран, уж, овца, pet, wolf, rabbit, goose’.

Duża częstość metafor odzwierzęcych w pozycji predykatu w badanych językach świadczy o pełnieniu przez ten typ przenośni ważnych funkcji — werbalizacji rzeczywistości, a także (a może przede wszystkim) realizacji celów pragmatycznych. Zoomorfizmy te nie opisują, lecz wyrażają emocjonalny stosunek mówiącego do osoby, o której się mówi, co wyznacza im istotne miejsce w semantyce ekspresywno-oceniającej.

Artur Czapiga

#### ОТЗООНИМНЫЕ АНТРОПОНИМНЫЕ МЕТАФОРЫ В ПОЛЬСКОМ, РУССКОМ И АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКАХ

##### Резюме

В статье описываются предложения с отзоонимными антропонимными метафорами, занимающими позицию предиката в польском, русском и английском языках типа: «Jesteś świnia (-ą)», «Ты свинья», «You are a pig». Метафорическое сказуемое приписывает субъекту, выраженному существительным или местоимением (реже скрытому), некоторый *несобственный* для него признак. Оно является важным способом передачи субъективного восприятия и оценки человека.

---

*Artur Czapiga*

ZOOMORPHICAL METAPHORS DENOTING HUMAN BEINGS  
IN POLISH, RUSSIAN AND ENGLISH

Summary

The article discusses sentences containing zoomorphical metaphors denoting human beings in predicate function in Polish, Russian and English. The sentences are of a type “Jesteś świnia (-a),” “Ты свинья,” “You are a pig”. The metaphor-predicate ascribes the subject (hidden or expressed by a noun or a pronoun) with some non-typical feature. It occurs to be a very important way of transmitting subjective evaluation of a human being it denotes.